

Küresel ekonomik kriz, devlet ve dış politika

Davut Ateş*

Özet

2007 yılının ortasında ABD’de ipotekli konut kredilerinde başlayan kriz 2008 yılının ikinci yarısından itibaren ABD ve Avrupa’da finans krizine yol açmıştır. 2008 sonununda ise bütün dünya krizden olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Kriz 1929 yılında başlayan ve İkinci Dünya Savaşı’na giden basamaklardan biri olan Büyük Buhran ile karşılaştırılmaktadır. Buhran döneminde devletlerin iç ve dış hareketlerinde birçok değişiklikler olduğu bilinmektedir. Halihazırdaki ekonomik krizin de devletler üzerinde bir kısım etkilerinin olması doğaldır. Krizin sonuçta geçici bir evre olduğu dikkate alınarak bu çalışmada, kriz döneminde devletlerin içerde ve dışarda sergileyecekleri davranışların hangi yönlerde değişim gösterebileceği tartışılmıştır. Diğer yandan, krizin etkilerinin ülkeden ülkeye farklılıklar arzedebileceği, durgunluk veya depresyon biçiminde sürmesinin de krizin yaratacağı etkileri farklılaştıracağı açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Kriz; Durgunluk; Depresyon; Devlet; Dış Politika.

* Dr., Dış Ticaret Müsteşarlığı, atesdavut@yahoo.com

Global economic crisis, the state and foreign policy

Davut Ateş

Abstract

The crisis that began in mortgage credits in the middle of 2007 in the United States triggered a financial crisis starting from the middle of 2008 in the U.S. and Europe. At the end of 2008 real sector all over the world began to be negatively affected from the crisis. Current crisis is compared with Great Depression that had begun in 1929 and become one of steps going to the Second World War. It is known that many changes occurred in domestic and external behaviours of states in the time of Depression. It is very usual to expect that current crisis will have some influences on states too. Taking into account that crisis is a temporary period, in this essay it is debated how domestic and external behaviours of states will change in the time of crisis. Moreover, it is explained that influences of crisis may change from country to country, and continuation of crisis in the form of recession or depression will create different impacts as well.

Keywords: Economic Crisis; Recession; Depression; the State; Foreign Policy.

Giriş

2007 yılının sonlarında ABD’de ipotekli konut kredisi piyasasında başlayan finansal kriz¹ 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel bir boyut kazanmıştır (Nanto, 2008: 2-4). 2009 yılında dünya ekonomisinde küçülme yaşanacağı,² krizin etkilerinin herkes tarafından hissedileceği ortaya çıkmıştır. Derinliğinin ve etki alanının henüz tam olarak tespit edilememesi (Ünal ve Kaya, 2009: 4) nedeniyle, karşılaşılan kriz 1929 yılında başlayan Büyük Buhran’la karşılaştırılmakta (Zandi, 2008: 1) ve modern ekonominin maruz kaldığı ikinci en büyük sıkıntı olarak değerlendirilmektedir (Ikome, 2008: 1).³ Kriz önce ABD’deki finansal kurumları etkisi altına almış,⁴ bunu dünya borsalarında özellikle finans kurumlarının hisse senetlerinin değer kaybetmesi takip etmiş, Avrupa başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin finans kurumları dalgaya kapılmış ve finans sektöründe yaşanan sıkışıklık adım adım reel sektöre yansımaya başlamıştır. Dünya piyasalarında kötümserliğin hakim olduğu ortamda özel harcamalar dramatik biçimde azalmış, sipariş iptalleri gelmiş, üretim daralması baş göstermiş, sonuçta da işsizlik hızla büyüme trendine girmiştir. Dünya ölçeğinde krizin en somut göstergeleri talebin düşmesi, ihracatın azalması, üretimin yavaşlaması, büyümenin durması ve işsizliğin artması biçiminde tezahür etmiştir. 2008 yılı sonbaharından başlayarak başta ABD olmak üzere birçok ülke tarafından krizin derinleşmeden atlatılmasını teminen önlem paketleri alınmaya başlanmıştır (Nanto, 2008: 3). Ne var ki, krizin boyutları tam olarak kestirilemediğinden, alınan önlemler yeterli olmamış ve başka önlemlerle desteklenme yoluna gidilmiştir.

Diğer taraftan, dünyanın İkinci Dünya Savaşı’na sürüklenmesinin en önemli nedenlerinden birinin 1929 yılında başlayan Büyük Buhran olduğu bilinmektedir (Rothbard, 2000: vii; Hormats ve Kennedy, 2008: 7). Geleneksel olarak devletler arası ilişkilerin daha çok siyaset ve savunma merkezli olduğu ve ekonominin devletlerin dış politika planlamasında

¹ 1997 yılında Tayland’da başlayan Uzak Doğu Asya Krizi’nde de gayri menkul sektöründe büyüyen balon baş etken konumundadır (Stiglitz, 2000).

² Dünya ekonomisinin 2009 büyüme oranı IMF tarafından %0.5 olarak tahmin edilmiştir (IMF, 2009). Ancak bu öngörü daha sonra Dünya Bankası tarafından %1-2 aralığında küçülme şeklinde ortaya konmuştur (Hürriyet, 2009a).

³ 1997 yılında Güney Doğu Asya’da başlayan ve 1998 yılında Rusya ve Brezilya’ya sıçrayan ekonomik kriz Soğuk Savaş sonrası küreselleşme döneminin ilk ciddi krizi olarak ele alınmaktadır. Söz konusu kriz sırasında da sorunun depresyon boyutuna varabileceği yönünde tahminler yapılmıştır (Higgott ve Phillips, 1999: 2). Benzer öngörüler 2007 yılında başlayan küresel kriz için de yapılmaktadır (GEC, 2009b).

⁴ Krizin ABD’deki gelişimi konusunda bkz. (OECD, 2008).

ikincil konumda bulunduğu tezi günümüzde yaşanan küreselleşme süreciyle kısmen yanlışlanmıştır. Buna bağlı olarak özellikle küresel bazda yaşanan ekonomik krizlerin devletlerin davranış biçimini etkilemesi, dış politikalarına yansımaları ve uluslararası ilişkilerdeki görünümünü yönlendirmesi doğaldır. Elbette yaşanmakta olan son krizin Büyük Buhran-İkinci Dünya Savaşı arasındaki nedensellik bağına benzer biçimde bir başka dünya savaşına yol açabileceğini ileri sürmek iddialı bir sav olur. Bununla birlikte, krizin devletler arası ilişkileri çeşitli yollarla etkileyeceği de bir gerçektir. Zira modern devlet egemenliği altında bulunan insanların sadece güvenliğiyle ilgilenen minimal bir yapılanma değildir. Modern devletin meşruiyeti sonuçta güvenlikten sosyal politikalara, ekonomiden istihdama, katılımdan temsile kadar değişen birçok eksen tarafından belirlenmektedir.⁵ Bunlar içerisinde ekonomi politikaları yoluyla istihdam yaratılmasının önemli bir ağırlığı vardır. Modern vatandaş ancak istihdam yoluyla ekonomik varlığa belirli bir derecede ulaşabildiği takdirde öteki haklarını ve özgürlüklerini icra edebilir. Bu yüzden, yaşanan kriz her devletin istihdam yaratma ve vatandaşlarını memnun etme amacını olumsuz etkileyerek bir anlamda onları başka türlü hareket etmeye zorlamaktadır. Krize tepki olarak devletlerin hareketlerindeki değişiklik hem iç hem de dış politikanın konusudur.

Bu çerçevede çalışmada, küresel krizin devleti nasıl etkileyebileceği tartışılmıştır. Konu iki ana çerçevede incelenmiştir. *Birincisi*, ülke içinde devletle bağlantılı ortaya çıkabilecek muhtemel değişimlerdir. Krizin olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla harekete geçen devlet ilk olarak ülke içindeki davranışlarında değişimler göstermiştir. *İkincisi*, devletin özel olarak öteki devletlerle ve genel olarak uluslararası sistem ile ilişkilerinde bir kısım değişimler gözlenebilir. Bu iki çerçeveyi ulusal ölçek ve dış politika alanı olarak tanımlamak mümkündür. Öte yandan, bugün devletin içinde bulunduğu ortamın küresel niteliğini de dikkate almak gerekmektedir. Küreselleşme, devletin hem ülke içindeki hem de bulunduğu ortamdaki hareketlerini sınırlandırabilmektedir. Küreselleşme olgusu ekonomi,⁶ toplum,⁷ siyaset⁸ ve güvenlik⁹ alanlarında ülkeler arasında gittikçe artan ve geri döndürülemez nitelik

⁵ Modern devletin meşruiyetinin gelişimi için bkz. (Ateş, 2004).

⁶ Küreselleşme birçok yazar tarafından kapitalizmin ortaya çıkardığı, beslediği, geliştirdiği ve temelinde ekonomik dürtüler yatan bir süreç olarak kavramlaştırılır (Hobsbawm, 1968: 6; Anderson, 1974: 41; Tilly, 1984: 42) ve liberal ideolojinin tekelindeymiş gibi görünür (Amin, 1997: 64-70; Gill, 2000: 1223-1224).

⁷ Küreselleşme ekonomi, iletişim ve başka alanlarda artan bağımlılığa bağlı olarak dünyanın tek bir toplum biçimine doğru evrilmesini (Albrow ve King, 1990: 8) ve küresel bazda ortak bir bilincin oluşmasını ifade eder (Robertson, 1992: 1-2).

⁸ Siyasal yönüyle küreselleşme, demokrasinin evrensel bir yönetim biçimi olmasını, böylece küresel yönetimin kolaylaşmasını mümkün kılan bir süreçtir. Bkz. (Held, 1995).

kazanan karşılıklı bağımlılığa ve modernitenin devamı olan yeni aşamaya (Giddens, 1990: 55-58) işaret eder. Bu yüzden, devlet tarafından içerde ve dışarda sergilenen davranışlar öteki devletlerin izleyeceği politikalarla yakın bir etkileşim içerisindedir. Küresel ortamda bir devletin ötekilerden yalıtılmış bir biçimde hareket etmesi sözkonusu değildir.

Krizin etkilerinin devletin iç ve dış davranışına yansımaları incelenirken iki değişken kullanılmıştır. *Birincisi*, krizin gelişmiş ülkeler (GÜ) ile gelişme yolundaki ülkelere (GYÜ) yansımalarındaki farklılıklardır. Krize karşı her ülkenin aldığı önlemler ve krizin ülke içindeki sonuçları ülkeler arasında genel benzerlikler taşısa da, bunlar arasındaki farklılıkların (Sally, 2008: 68) belirlenmesi krizin dünya politikasına etkisini anlamak için gereklidir. Zira küresel pazarda metropol olarak tanımlanabilecek Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'nın oluşturduğu GÜ'ler ile atölye olarak tanımlanabilecek başta Çin, Hindistan, Brezilya olmak üzere öteki GYÜ'ler bugünkü küresel ekonomik pazarda en önemli aktörler konumundadır. İki grubu birbirinden ayıran başlıca göstergeler ekonomik, sosyal ve siyasal alanlara ilişkindir.¹⁰ Dolayısıyla bu ülkelerce alınan önlemler görünürde birçok benzerlikler taşısa da; gelişmişlik düzeyi farkı nedeniyle, önlemlerin neden olacağı sonuçlarda farklılıklar olabilecektir ve bunlar küresel pazardaki gelişmelere şekil verecektir.

İkincisi ise, durgunluk veya depresyon biçiminde seyretmesinin krizin yaratacağı etkileri farklılaştıracağı dikkate alınmıştır. Krizin bir yıl sürmesi durgunluk, bir yıldan daha uzun sürmesi ise depresyon¹¹ olarak kabul edilmiştir.¹² Krizler nihayetinde geçici evreler olduğundan; ulusal ölçek ve dış politika boyutlarında ortaya çıkacak etkilerin kriz sırasında gözlemlenmesi mümkündür. Diğer yandan, krizin daha uzun vadede dünya politikası ve küreselleşme üzerinde de bir kısım etkilerinin bulunması olasıdır. Ancak, çalışmanın kapsamı kriz dönemiyle sınırlandırılmış olduğundan, kriz sonrasına ilişkin muhtemel gelişmeler

⁹ Küreselleşmenin ortaya çıkardığı güvenlik açmazları konusunda bkz. (Ateş, 2009).

¹⁰ Küreselleşme bağlamında GÜ ve GYÜ arasındaki farklılıklar, etkileşim ve iş bölümü için bkz. (Ateş, 2009: 13-14).

¹¹ Ekonomide üst üste iki çeyrek küçülme yaşanması durgunluk (resesyon), durgunluğun daha fazla uzaması ise depresyon (bunalım) olarak ele alınır (Gedik Yatırım, 2008: 2). Bu tanıma göre, 2008 yılında küresel nitelik kazanan ekonomik kriz, dünya ekonomisinde genel olarak küçülme olmadığından henüz durgunluk boyutuna ulaşmamıştır. Ancak, trendin bu şekilde devam etmesi halinde 2009 yılı içerisinde dünya ekonomisinde küçülme yaşanabileceği ve durgunluğun kesinleşeceği kabul edilebilir. Durgunluğun 2010'a sarkması ise depresyonun başlangıcı olacaktır.

¹² Çalışmada, durgunluk veya depresyon olasılıklarına bağlı olarak krizin devletin iç ve dış hareketlerindeki etkileri tartışılmış, ancak krizin bu olasılıklardan hangisiyle sonuçlanacağı konusunda bir öngöründe bulunulmamıştır. Krizin durgunluk biçimindeki seyri iyimser, depresyona dönüşmesi ise kötümser senaryoları gündeme getirecektir (Ünal ve Kaya, 2009: 30-32).

tartışma konusu edilmemiştir. Ayrıca, krizin devletin iç ve dış hareketlerine olan etkilerinin zorunlu kıldığı durum dışında, küresel krizin değerlendirmesine, ticaret, ekonomik veya finansal analizine girilmemiştir.¹³

Krizin ulusal ölçekte devlete yansması

Modern devletin meşruiyeti genellikle siyasal parametrelerle kavramlaştırılrsa da, uygun ekonomi politikaları benimsenmesi suretiyle istihdamın artırılması veya kriz dönemlerinde korunması,¹⁴ vergi politikaları yoluyla sosyal adaletin sağlanması gibi ekonomik içerikli önlem ve politikalar da meşruiyetin önemli parçalarıdır. Özellikle demokrasinin evrensel bir yönetim biçimi olarak ortaya çıkmasından itibaren devletlerin halkın beklentilerini karşılama kaygısı siyasal meşruiyetin bir ögesi olmuştur. Böylece liberal kuramda öngörüldüğü biçimde ekonominin sadece özel kesimler tarafından icra edilen bir alan olduğu, devletin birincil işlevinin kamu düzeni ve güvenlik arzından ibaret olduğu yolundaki iddialar modern devleti tanımlamakta yetersiz kalmıştır. 1980'lerden itibaren hız kazanan küreselleşme süreciyle birlikte ekonomilerdeki özelleştirmeler artmış, dış ticaretteki sınırlamalar azaltılmış ve yabancı sermayenin önündeki engeller büyük oranda kaldırılmıştır. Bu ortamda devletlerin kendi başlarına ekonomi politikası belirleme imkanı da oldukça daralmıştır (Phillips, 1998: 9). Bu gelişmeler, liberal anlamdaki minimal devletin yaygınlaşması biçiminde yorumlanmıştır. Ne var ki, 2007 yılı sonunda ABD'de ipotekli konut piyasasında başlayan finansal kriz 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonomik krize dönüşmüştür. Bütün ülkeler krizin etkilerinin azaltılmasını teminen birçok önlem almaya başlamıştır. Alınan önlemler her ne kadar ekonomik paket olarak sunulsa da, bunlar sonuçta devletlerin krize karşı ortaya koydukları siyasal tepkilerdir (Zonis, 2008: 2). Bu yüzden bunların bir kısım siyasal sonuçlarının olması da doğaldır. Kriz nedeniyle devletin içerdeki hareketlerinde gözlenen değişimleri sadece ekonomi alanıyla sınırlandırmak da doğru değildir. İçerdeki değişimlerin sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçları olacağı gibi (Wilkens, 2008), bunlar aynı zamanda devletin dış -ve dış ekonomi- politikasını etkileyecektir. Dünyadaki her devletin krizden etkilenmesi söz konusu iken, etkilerin hepsinde benzer

¹³ İçinde bulunulan krizin nedenlerinin anlaşılmasında 1929 Buhranı aydınlatıcı olabilecektir. Büyük Buhran'ın analizi için bkz. (Rothbard, 2000).

¹⁴ İstihdamın ve ücretlerin korunması ABD'nin Büyük Buhran sırasında aldığı önlemlerin en önemli hedefleri arasındadır (Rothbard, 2000: 243-249).

olmayacağı açıktır. Krizin devletlere yansımaları GÜ ve GYÜ ayrımında irdelenmiştir.¹⁵ Ayrıca durgunluk ve depresyon olasılıklarına göre krizin devletlerde yaratacağı etkiler farklı olabilecektir. Bu bölümde devletin içeride maruz kaldığı değişimler ekonomi, siyaset ve egemenlik ana başlıkları altında incelenmiştir.

Kamulaşan ekonomi

ABD’de dev finans kuruluşlarının ve bankaların devlet eliyle kurtarılması ve bunların kamu destekli işletmeler¹⁶ şekline bürünmesi, trendin öteki gelişmiş ülkeler tarafından da takip edilmesi sonucunda, ulusal ekonomide devlet baş oyuncu konumuna gelmeye başlamıştır. Krizin normal koşulları altında batması kaçınılmaz olan kuruluşlar, kamudan kredi açılması veya hazinenin bunlara ortak olması yoluyla kurtarılmıştır. Kurtarma operasyonu sadece finansal kurumlarla sınırlı kalmamış, kimi durumlarda dev sanayi kuruluşları da pakete dahil edilmiştir. Bu gelişme devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesi anlamına gelmektedir (Rogers, 2008: 2). Alınan önlemlerin geri planında yatan en önemli gerekçe, zorda kalan işletmelerin batmasına izin verilmesi halinde sorunun işsizlik ve düşen ulusal gelir olarak bütün ülkeye yansıtacağı yolundaki iddiadır. Devletin ekonominin baş aktörü konumuna gelmesi, daha büyük felaketin önlenmesi için katlanılması gereken bir zorunluluk olarak meşrulaştırılmıştır.¹⁷

Devletin kriz nedeniyle ekonomiye girişinin ekonomik sonuçlarını üç başlık halinde özetlemek mümkündür. *Birincisi*, artan kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının artışına zemin hazırlayan faktörler de iki gruptur. Birincisi, batması gündemde olan işletmelere hazine tarafından sağlanan nakit transferidir. İkincisi ise devletin bizzat yatırımlara girerek harcamaya yönelmesidir.¹⁸ Her iki faktör de sonuçta kamu harcamalarının artışını beraberinde getirmektedir. Zira finans ve sanayi işletmelerinin kapanmaması için devlet tarafından bunlara aktarılan kaynaklar sonuçta hazine tarafından finanse edilmektedir. Piyasadan borçlanılarak

¹⁵ Krizin etkileri elbette dünya ekonomisiyle sahip olduğu bütünleşme düzeyine göre ülkeden ülkeye farklılıklar arzedecektir (Ikome, 2008: 2). Çalışmada GÜ ve GYÜ arasında ayrıma gidilmesi, her bir grup içinde yer alan ülkeler arasındaki farklılıkların görmezden gelinmesi anlamına gelmemektedir.

¹⁶ Government Sponsored Enterprises (GSEs) (IMF, 2008: 7).

¹⁷ Krize karşı başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin aldığı önlemler Büyük Buhran baş gösterdikten sonra ABD’de alınan önlemlere benzemektedir (Rothbard, 2000: 209-210).

¹⁸ Büyük Buhran sırasında ABD’de kamu yatırımları önemli ölçüde artmıştır (Rothbard, 2000: 216-217). 2008’de belirginleşen kriz sırasında da kamu yatırımlarının artırılması önerilmiştir (Zandi, 2008: 11).

veya para basılarak temin edilen mali kaynak, işletmelerin borç yükünün hafifletilmesi veya işletme giderlerinin kriz süresince karşılanması amacıyla kullanılmaktadır. Devletin yatırımlara girişmek suretiyle yaptığı harcamaların finansmanı da aynı biçimde sağlanmaktadır. Böylece devlet kısmen borçlanarak kısmen de enflasyon riskini göze alarak harcamalarını arttırmaktadır. Krizin durgunluk biçiminde seyretmesi halinde GÜ'lerdeki kamu harcamaları finans sektöründeki kurumların kurtarılmasıyla ve sosyal yardım harcamalarının genişletilmesiyle sınırlı kalacak (Zandi, 2008: 9), devletlerin doğrudan yatırımlar yapması söz konusu olmayacaktır. Ancak depresyon durumunda GÜ'lerdeki kurtarma ve kamulaştırma hareketinin reel sektöre de geçmesi, dolayısıyla kamu yatırımlarının artması beklenebilir. GYÜ'lerde ise durgunluk halinde bir finans krizinin baş göstermesi beklenmemelidir.¹⁹ Zaten krizin GYÜ'lere yansması özellikle GÜ'lerde düşen talep yoluyla olduğundan (OECD, 2009: 5), bu gruptaki devletler reel sektörü rahatlatıcı önlemler üzerinde yoğunlaşmıştır. Durgunlukta bu önlemlerin kamulaştırma seviyesine varması olası değildir. Öte yandan krizin depresyon biçimini alması, GYÜ'lerde de finans krizine yol açacak, devlet finans ve reel sektörü kurtarmak için ekonomiye daha fazla girecektir. Bu olasılıkta devletler istihdam yaratıcı yatırımlar yapabilecektir.

İkincisi, artan kamu harcamalarına paralel olarak popülizmin yükselmesidir. İstihdam kaygısı nedeniyle işletmelerin kurtarılması zaten başlıbaşına popülizmin başlangıcını oluşturmaktadır. Kamu yatırımlarının artması ise popülizmin denetim dışı kalması sonucunu doğurabilecektir. Yatırım, üretim, pazarlama, kar ve zarar hesabının en iyi biçimde özel sektöre yapılabileceğine ilişkin liberal varsayımların geçerliliği, kamunun ekonomiye girişiyle birlikte anlamsız hale gelecektir. Yükselen popülizmin yol açacağı fatura temel olarak iki kalemden oluşmaktadır. Birincisi özel sektör kaynaklıdır. Piyasa şartlarında hesabını-kitabını düzgün yapamayan ve batması gereken işletmelerin kurtarılması suretiyle özel sektörün hesapsızlığı teşvik edilmiş olacaktır. Piyasa tarafından işletmelere verilecek cezanın kamu müdahalesiyle affedilmesi ekonomi-siyaset birlikteliğini körükleyecek, korumacılığı teşvik edecek (Gurria, 2009) ve işletmelerdeki verimsizliği arttıracaktır. İkincisi ise doğrudan kamu kaynaklıdır. İstihdam kaygısı ile kamu tarafından girişilecek yatırımlarda

¹⁹ Başlıca GYÜ ülkeleri yaklaşık son onbeş yıllık dilimde ulusal ekonomik krizlere maruz kalmışlar ve bunun sonucunda mali yapılarını güçlendirmişlerdir. Örneğin 1994 Meksika, 1997 Güney Doğu Asya ülkeleri, 1998 Brezilya ve Rusya, 2001 Türkiye. Bu nedenle, 2008 yılının ikinci yarısında ABD ve Avrupa'yı etkisi altına alan mali kriz GYÜ'lerde mali krize neden olmamıştır. Özellikle 2009 yılı başından itibaren GÜ'lerde düşen talebe bağlı olarak GYÜ'lerin ihracatlarının azalması krizi doğrudan reel sektörde başlatmıştır (Rude, 2008: 3).

veya korumacı önlemlerde siyasal parametrelerin daha ağır basacağı açıktır. Böyle bir durumda, yıllardır özelleştirmeler yoluyla ekonomiden el çektirilmek istenen devlet, geri döndürülmesi zor biçimde yeniden ekonomiye girecektir. Devletin üstleneceği her yatırım istihdamı, istihdam da bir şekilde toplumsal istikrarı ilgilendirdiğinden, popülizm yoluyla liberal kuramda öngörülen biçimde yanlış yatırımlar ve verimsiz işletmeler yaygınlaşacaktır.²⁰ Krizin durgunluk durumunda seyretmesi popülizmi sadece ekonomi alanıyla sınırlı tutarken, depresyon halinde ise popülizmin siyasal ve sosyal alanlara da yansımaları muhtemeldir. Yükselen popülizm konusunda GÜ ve GYÜ arasında önemli farklar olmamakla birlikte, popülizm GYÜ'lerde daha belirgin biçimde ortaya çıkabilecek ve Batı karşıtı milliyetçi söyleme bürünebilecektir (Zonis, 2008: 2). Bu durumun küçük bir örneği 1997'deki Güney Doğu Asya krizinde gözlenmiştir (Higgott ve Phillips, 1999: 26).

Üçüncüsü, özel sektörün ekonomi içindeki ağırlığının küçülmesidir. Özel sektörle ilgili resme de iki çerçevede bakmak gerekir. Birincisi, toplam üretim ve tüketim içinde özel sektörün maddi olarak daralmasıdır. Batması gündemde olan işletmeler kredilendirilerek veya satın alınarak kamuya geçmekte, kamu tarafından yapılan yatırım ve harcamalar arttırılmakta, ayrıca kriz nedeniyle özel sektör zaten yatırım eğilimi sergilememektedir. Sonuçta ülke ekonomisi içinde kamunun ağırlığı artarken, özel sektörün payı düşecektir.²¹ İkincisi, düşünsel boyutta özel sektör bilincinin önemsizleşmesidir (Sally, 2008: 71-72). Yatırım planlamasından üretime, pazarlamadan istihdama, verimlilikten kaliteye kadar ekonomik faaliyetlerin her alanında ve her kademesinde daha çok kamu zihniyeti hakim olacağından, piyasa kurallarına bağlı özel sektör düşüncesinin önemi azalacaktır.²² Ayrıca, daha çok kamunun hakim olduğu ekonomide kendi ayakları üzerine durmaya çalışan özel işletmeler de kamu sektörüne yanaşmaya, böylece hayatta kalmaya çalışacaktır. Durgunluk durumunda GÜ'lerdeki özel sektörün daralması finans sektörüyle sınırlı kalabilecek; depresyon ise reel sektördeki özel girişimlerin -özerkliklerini kısmen korumakla birlikte- daralmasıyla sonuçlanacaktır. Durgunluk halinde GYÜ'lerdeki özel sektör özerkliğini büyük oranda koruyarak daralma sürecine girecek; depresyonda ise özel sektörün özerkliğini yitirerek tamamen kamu korumasına girmesi daha muhtemel olacaktır. Diğer yandan, hem GÜ hem de

²⁰ Büyük Buhran sırasında ABD'de böyle olmuştur (Rothbard, 2000: 322).

²¹ 1930 ve 1931 yıllarında ABD'nin gayri safi ulusal hasılası sırasıyla %12 ve %18 oranında düşmüş, ancak GSYH içindeki kamu payı 1929 yılında %15 iken 1930 yılında %18'e, 1931 yılında da %24'e çıkmıştır (Rothbard, 2000: 255, 263).

²² Büyük Buhran döneminde bazı Avrupa ülkelerinin yanı sıra ABD'de de planlı ekonomi, kartelleşme ve merkezi örgütlenme gibi fikirler ağırlık kazanmıştır (Rothbard, 2000: 277-284).

GYÜ'lerde durgunluk durumunda devletin ekonomiye sınırlı müdahale ederek istihdamı koruması önemli bir hedef iken, krizin depresyona dönüşmesi durumunda, devletin işsizliği önlemek amacıyla İkinci Dünya Savaşı öncesinde pek çok gelişmiş ülkede uygulamaya konulan başka önlemlere²³ başvurması da mümkündür. Kamu yatırımlarının artırılması ve yeni istihdam imkanları yaratılması, zorunlu askerlik uygulamasının yaygınlaştırılması ve süresinin uzatılması bunlardandır.

Kamu ağırlıklı ekonominin siyasal sonuçları

Artan kamu harcamaları, popülizmin yükselmesi ve özel sektörün ekonomi içindeki payının ve etkinliğinin azalması devletin konumuna ve işlevlerine ilişkin siyasal sonuçlar yaratacaktır. Son birkaç on yıldır dünya ekonomisinde artan liberalleşme eğilimine paralel olarak özelleştirmeler yoluyla ekonomiden uzaklaşan devlet yeniden ekonomi alanında önemli bir aktör olmaya başlayınca Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren siyasetin büründüğü şeklin yeniden eski haline dönmesi mümkündür. Krizin sosyal boyutunun neden olacağı sonuçları kestirmek güç olsa da (Rude, 2008: 3), kamulaşan ekonominin siyasal sonuçları üç yolla kendisini hissettirecektir. *Birincisi*, devrimci sol ideolojiler tarafından devletin yeniden ele geçirilmesi gereken bir aygıt dönüşmesidir.²⁴ Liberal değerlerin yaygınlaşmasıyla ekonomik işlevleri azalma eğilimine giren devletin devrimci sol ideolojilerce ele geçirilme gerekçeleri de azalmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve liberal politikaların biricik alternatif konumuna gelmesiyle piyasalar büyük oranda özelleşmiş ve devletin ekonomik değeri küçülmüştür. Böyle bir ortamda devrimci sol açısından devletin cazibesi düşmüştür. Zira devrimci sol demokratik seçimlerle sisteme entegre olmuş ve iktidara gelmesi durumunda yapabilecekleri sosyal maliyet gözetilerek kapitalist ekonominin istikrarının korunmasıyla sınırlandırılmıştır (Sönmez, 2002: 398). Daha çok sosyal demokrasinin gereği olan bir kısım sosyal politikalarla oynama dışında devletin ve mülkiyetin özüne ilişkin talepkar olunması imkansızlaşmıştır. Oysa kamunun ekonomi içindeki payının artmasıyla iktidar siyaset yoluyla ekonominin daha geniş bir alanında manevra kabiliyetine sahip olacaktır. Bu gelişme devletin gücünün merkezileşmesi anlamına gelmektedir (Phillips, 1998:

²³ Nazi Almanyası'nda uygulanan Labor Service ve ABD'de uygulanan Civilian Conservation Corps bu konuda önemli örneklerdir. Bkz. (Patel, 2005).

²⁴ Devrimcilik açısından devletin yeniden hedef haline gelmesi ve siyasal şiddetin yayılması sürecinde, krizin uzunluğuna ve derinliğine bağlı olarak sol ideolojilerin hem kuram hem de eylem düzeyinde yeni açılımlar sergilemesi olasıdır.

6). Bu nedenle sol hareketlerin devleti ele geçirme gerekçeleri ve toplum içindeki kaynak dağılımına doğrudan müdahale edebileceği araçlar tekrar var olacaktır.²⁵ Zira krizin neden olduğu işsizlik, yoksulluk ve yabancılaşma alt toplumsal kesimlerin hayatta kalma mücadelesini daha da keskinleştirebilecektir. Oysa aynı insani sonuçları pek de hissetmeyen üst kesimlerin sahip olduğu varlıklar devletin müdahalesiyle kurtarılmaktadır. Bu durum, devletin kaynak dağılımında tarafsız kalması gerektiği varsayımını önemsizleştirecek ve alt toplumsal kesimler açısından sol ideolojiyi daha işlevsel hale getirecektir. Krizin durgunluk olarak seyretmesi GÜ'lerde devletin yeniden devrimci solun hedefi haline gelmesine yol açabilir, ancak bu gelişmenin kuramsal girişim seviyesini aşması beklenmemelidir. Depresyon durumunda ise, devletin hedef olması reel politikanın önemli bir parçasına dönüşebilecektir. Durgunlukta GYÜ'lerde de devletin hedefliği somutlaşır, ancak GÜ'lerin aksine, bu yönde toplumsal tabanı dar girişimlerin siyasette yer alması imkanı doğar. Depresyonda ise devrimci sol hareketlerin toplumsal tabanının genişlemesi ve daha organize hale gelmesi olasıdır.

İkincisi, siyasetteki şiddet eğiliminin artmasıdır. Burada söz konusu olan şiddet kriz ortamının getirmiş olduğu adi suçlara yönelimden ziyade, kamunun ekonomideki payının artması ve devletin devrimci sol için yeniden ele geçirilmesi gereken bir hedef durumuna gelmesiyle baş gösterecek olan siyasal krizdir. Ekonomik krizle birlikte bir kısım ülkelerde siyasal krizlerin de baş göstermesi mümkündür (Sally, 2008: 67). Devletin elinde toplanmaya başlayan ekonomik varlıklar toplumların alt katmanlarında son dönemde yok olmaya yüz tutan paylaşım merkezli siyaseti ve bunun uzantısı olan devrimci solu yeniden canlandırarak toplumların alt katmanlarını daha hareketli yapacaktır. Siyasal şiddetin yayılma trendi krizin uzunluğuyla yakından ilgilidir. Eğer kriz koşulları kısa dönemde istikrara kavuşturulup devletin elindeki ekonomik varlıklar yeniden küçültülebilirse, şiddetin yayılması da kısmen önlenmiş olacaktır. Tersisi durumda ise, krizin uzun süreli olması ve kamunun ekonomideki varlığının büyümesi devrimcilik boyutuna varan siyasal şiddeti körükleyecek ve birçok ülkeyi rejim bunalımıyla karşı karşıya bırakacaktır (GEC, 2009c). Elbette devrimci solun sergileyeceği daha aktif eylemlerin şiddet boyutuna varması, işletmelerin üretim sürecindeki insan unsurunu asgari düzeye indirmeye dönük teknolojik yenilik girişimlerinin genel olarak

²⁵ Yaklaşık son 30 yıldır ekonomide yaşanan liberalleşme hem ülke içindeki hem de ülkeler arasındaki gelir dağılımını daha olumsuz yapmıştır (Frieden, 2008: 11-17). Kriz nedeniyle serbest piyasanın müdahaleci devlet tarafından kurtarılması özellikle marjinal kesimlerin şiddete yönelmesini teşvik edebilecektir (Rogers, 2008: 10-11).

şiddet tanımından bağışık olacağı anlamına gelmemektedir. Zira yeni teknolojiler ile işsizlik daha da artma eğilimine girebilecek, bu durum da temelde emek üzerinde duran sol ideolojinin emeğin konumunu korumak için şiddete daha fazla meyletmesini körükleyecektir. Dolayısıyla Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarında tanık olunan makinalaşmanın neden olduğu sosyal bunalımların ve siyasal kargaşaların bir benzerinin ortaya çıkması olasıdır. Durgunlukta GÜ'lerde Sokak gösterileri seviyesinde kalabilecek olan siyasal şiddetin, depresyon yaşanması halinde ülke içinde daha geniş çaplı kargaşa yaratması (Hürriyet, 2009b), unutulmuş bir kısım eski sorunların hatırlanmasına vesile olması muhtemeldir.²⁶ GYÜ'lerdeki siyasal şiddetin seyri durgunluk durumunda GÜ'lerdeki benzer olacaktır. Ancak depresyon halinde, GÜ'lerden farklı olarak GYÜ'lerde şiddetin boyutu daha genişleyebilecek, buna paralel olarak devletin baskıcı niteliği daha fazla ön plana çıkabilecek -kimi durumda askeri veya yarı askeri rejimler yeniden var olacak- ve sonuçta iç savaş benzeri görüntülere tanık olunabilecektir.

Üçüncüsü, paylaşımaya dayalı siyasetin geri dönüşüdür. Soğuk Savaş'ın sonuyla ve sol ideolojilerin iniş trendiyle özellikle GYÜ'lerde artma eğilimine giren kimlik/kültür merkezli etnik çatışmalar ilk iki sonuca bağılı olarak inişe geçecektir. Dünya ekonomisinde yaklaşık otuz yıldır yaşanan hızlı liberalleşme ve bütünleşmeyle piyasalar özelleşmiş, devletin ekonomideki ağırlığı azalmıştır. Buna paralel olarak siyaset ve çatışma sahnesini etnisite ve din kaynaklı gelişmeler işgal etmeye başlamıştır. Zira ekonomi alanındaki siyasetin ve devrimci solun hareket imkanları daraltılmıştır.²⁷ Bu nedenle ulusal ölçekteki siyaset ve çatışmalar kimlik/kültür/din temsiline yönelmiştir. Oysa devletin ekonomiye dönmesiyle ekonomi merkezli siyasetin önü yeniden açılacaktır. Böylece son dönemde sıklıkla tanık olunan ve kimlik üzerinden icra edilen etnik veya dini çatışmalar yerini paylaşımaya siyasete veya devrimci sol girişimlere bırakabilecektir. Durgunlukta GYÜ'lerdeki kimlik/kültür siyaseti önemini kaybedebilir²⁸ ve siyasal gündemi daha çok paylaşımaya talepler işgal edebilir.²⁹ Ancak GYÜ'lerde paylaşımaya siyasetin alanı sonuçta GÜ'lerden daha dar

²⁶ Etnik ayrımcılık, devrimcilik veya din temelli terör hareketlerinin genellikle GYÜ'lerde (AFP, 2009), kimi zaman da GÜ'lerde kriz ortamını fırsata çevirmek isteyecekleri öngörülebilir.

²⁷ Etnisite politikasının çeşitli işlevleri konusunda bkz. (Ateş, 2008).

²⁸ Siyasal alanda kimlik/kültür önemini kaybetmekle birlikte, etnik temelli bir kısım terör örgütlerinin hem durgunluk hem de depresyon döneminde şiddet alanında daha aktif hale gelmeleri muhtemeldir. Öte yandan, siyasette etnisitenin önemini azalması, ayrılıkçı bir kısım hareketlerin krizin getirdiği uygun ortamda ayrılıkçı şiddeti körüklemesini engellemeyecektir.

²⁹ Örneğin Türkiye'de 2009 yılının ikinci yarısından itibaren ortaya konan "demokratik açılım" nedeniyle PKK terörünün sona erdirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Burada PKK'nın krizi daha fazla şiddet için fırsat

olduğundan, depresyon hem devrimci sol hareketleri hem de devleti şiddete daha fazla başvurmaya itebilir. Durgunluk veya depresyonda GYÜ'lerdeki etnisite politikasının önemsizleşmesi etnik temelli ayrılıkçı taleplerin yok olması anlamına gelmemektedir. Şiddete başvurmanın gerekçesi etnik nedenden paylaşımaya kayabilir. Öte yandan etnik ayrılıkçılık daha barışçıl yöntemler benimseyebilir. Zira şiddete devrimci sol tarafından da başvurulacağından, etnik grupların kullanacağı şiddetin etkinliği zayıflayacaktır. Krizin durgunluk biçiminde seyretmesi GÜ'lerde sosyal güvenlik, istihdam ve adil gelir dağılımı gibi konuları öncelikli hale getirecek, bu yönde aktif olan sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesine zemin hazırlanacaktır. Ancak depresyon durumunda sosyal demokrat partiler daha fazla radikalleşebilecek ve devrimciliğe kayabilecektir.

Egemenliğin geri dönüşü

Ekonominin kamulaşması ve bunun yaratacağı siyasal sonuçlar devletin egemenliğinin yeniden önem kazanmasına yol açacaktır. Küreselleşme süreciyle özellikle ekonomi alanındaki yetkilerinin çoğundan feregat eden ve bu nedenle egemenliğinden önemli oranda tavizler verdiği ifade edilen devlet (Sönmez, 2002: 414) ekonomiye yeniden girerek aşındığı iddia edilen egemenliğini tesis edecektir. Modern devletin egemenliğinin belirli bir kişiden ziyade ulus bilinci üzerine kurumsallaştığı ve devletlerin yönetim biçiminin öyle veya böyle popüler katılımı vücut bulduğu dikkate alındığında, son dönemde ulusal kimlik üzerinde odaklaşan egemenlik tartışmaları daha çok ekonomik alana çekilmeye başlanacaktır. Zira ekonominin liberalleşmesine, dünya ekonomisiyle bütünleşmesine ve yabancı sermayeye kapıların açılmasına zemin hazırlayan en önemli gerekçelerden biri istihdam ve kalkınma beklentisidir. Uygun politikalarla bunlara çözüm bulunması da devletin meşruiyetini yakından ilgilendirmektedir. Sorunun kısmen aşılabilmesi için devlet egemenliğinden tavizler vererek dünya ekonomisine açılmıştır. Ne var ki, küresel ekonominin kapsayıcı niteliği nedeniyle

olarak görmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak, daha önce örgüt tarafından bir biçimde istihdam edilen insanların yeni dönemde dağdan indikleri yerde istihdam edilebilecekleri bir ortam bulunmamaktadır. Dolayısıyla dağdan inen örgüt üyelerinin siyasal alanda daha paylaşımcı talepler gündeme getirmesi, bunların artık terörü bırakmış olması nedeniyle taleplerinin de ülke çapında destek görmesi olasıdır. Bir taraftan paylaşımcı siyaset alanı genişlerken, öte yandan ise barışçıl biçimde ve tedrici olarak etnik ayrılık politikalarının da bir şekilde sürdürülmesi genel olarak küresel pazarın gereklerine uygun görünmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde özellikle GYÜ ve az gelişmiş ülkelerdeki etnisite politikası ile kapitalizm arasında karşılıklı beklentiler bulunmaktadır. Sermaye yeni pazar ve yerel güvenlik arayışındadır. Halbuki ulus devletleşme sürecinde bastırılan etnisiteler bunu engellemektedir. Ekonomik ve sosyal alanda yeterince kalkınmamış etnik gruplar ise birer devlet olarak küresel rekabet ortamına açılmaya ve yabancı sermaye ve yatırım yoluyla kalkınma amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Ateş, 2008).

belirli bir dönem yararlı görünen bu durum kriz ortamında tam tersi sonuçlar vermeye başlamıştır. Kriz, ihracat imkanının daralması nedeniyle yabancı sermayenin kesilmesine, yatırımların ve üretimin durmasına, nihayetinde istihdamın daralmasına zemin hazırlamıştır. Olumsuzluğun giderilmesi işlevi de yeniden ekonomiye dönen devlete düşmüştür. Üstelik geçmiş dönemin mirası olarak devlet, meşruiyetini koruyabilmek için istihdamı korumakla hatta nüfus artış oranında arttırmakla yükümlü bulunmaktadır. Zaten bunun bir gereği olarak önlem paketleri almakta, ekonomide yeniden baş aktör konuma gelmektedir.

Ancak, kriz nedeniyle kamunun ekonomideki artan ağırlığı sonuçta bir kısım siyasal gelişmelere meydan verebilecek, devletin dış politikası bundan etkilenecek ve egemenliğin ekonomik boyutu geçmiş dönemdeki gevşemeyi telafi etme yönünde yeniden canlanacaktır. Zaten devletin kriz dönemindeki dış politikasını şekillendirecek olan olgu egemenliğin canlanmasıdır. Egemenliğin geri dönüşü kriz ortamında kamunun ekonomide artan ağırlığının ve bunun yol açtığı siyasal gelişmelerin bir sonucudur. Krizin durgunluk biçiminde seyretmesi hem GÜ hem de GYÜ'lerdeki devleti ekonomi alanında korumacı politikalar benimsemeye sevk edebilecektir. Öte yandan depresyon olasılığında, GÜ'lerdeki devlet ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatta merkezi konuma gelmekle birlikte iki dünya savaşı arasındaki döneme benzer bir gelişme beklenmemelidir.³⁰ Zira bu ülkelerdeki demokrasinin olgunluk düzeyi siyasal krizi daha katlanılabilir seviyede tutabilecek (Zonis, 2008: 2), ayrıca güçlü sivil toplum girişimleri devletin yükselen egemenliğinin baskıcılığa ve totaliterliğe kaymasını engelleyebilecektir. Oysa, depresyonun GYÜ'lerdeki sonucu farklı olacaktır. Bu ülkelerde sivil toplum faktörü yeterince güçlü olmadığından, yükselen egemenlik çoğu durumda otoriter kimi zaman da totaliter niteliğe bürünebilecektir. Devletin merkezi konumu nedeniyle egemenliğin içerde yeniden önem kazanması, egemenliğin dış boyutunu da tetikleyecektir. Egemenlik iç/dış boyutlardan oluşmaktadır ve bir taraftaki gelişme diğer tarafı da harekete geçirecektir. Bir sonraki bölümde, kriz nedeniyle içerde canlanan egemenliğin devletin dış hareketlerine yansımaları irdelenmiştir.

³⁰ Ancak, dünyanın bugün Büyük Buhran döneminde olduğundan daha fazla bütünleşmiş bir ekonomiye sahip olduğu gerçeğinden hareketle, küresel krizin yaratabileceği sonuçların Büyük Buhran'ın yarattığı sonuçlardan daha ağır olabileceği de ileri sürülmektedir (GEC, 2009a).

Krizin devletlerin dış politikasına yansması

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hızlanan küreselleşme süreci içerisinde özellikle ekonomi alanındaki belirleyiciliğinden geri adımlar atmış bulunan devlet küresel krizle birlikte içerde yeniden önemli bir aktör konumuna gelmekte, ekonomi alanında hayati işlevler üstlenmektedir. Sonuçta da kamu sektörü büyümekte, iç politika daha fazla ekonomi merkezli biçimde şekillenmektedir. Devletin içerde değişen hareketleri onun dış politikasında da bir kısım değişimleri gündeme getirecektir. Sosyal bir aktör olan devlette meydana gelen değişimlerin onun dış davranış biçimlerini etkilemesi olağandır. Kriz nedeniyle ekonominin kamulaşması, bunun da korumacılığı teşvik etmesi sonuçta uluslararası ortamı daha güvensiz yapabilecektir (Sally, 2008: 78). Bu bölümde, içerdeki değişikliğe bağlı olarak kriz döneminde devletlerin dış politikalarının hangi yönde değişimlere maruz kalabileceği tartışılmıştır. Her şeyden önce küresel krizin getirmiş olduğu fatura nedeniyle devletlerin küreselleşme sürecine bakışlarında ciddi bir güvensizliğin ortaya çıkacağı görülmektedir. Liberal ilkeler doğrultusunda ticaretin, sermayenin ve yatırımların önündeki engeller kaldırılırken ve halkın istihdam ve kalkınma sorununa yabancı sermaye çekerek ve güvenli yatırım ortamı sunarak çare bulma arayışına giren devlet bunun bir gereği olarak küresel ekonomik örgütlenmelere katılmış, dış ticaretini serbestleştirmiş ve ekonomiyi özel sektöre bırakma eğilimine girmiştir (Phillips, 1998: 3). Küresel ekonomik düzenin zorunlu kıldığı politikaları benimseyen ülkelerin örneğin son olarak 2002-2007 arasında dünya ekonomisindeki istikrarlı büyümeden pay aldıkları doğrudur. Ancak yaşanmakta olan son kriz, küresel ekonomiye katılımın getirmiş olduğu bir takım karların olası bir krizde aynı oranda zarara dönüştüğünü göstermiştir.³¹ Bu durumda, küreselleşmeye yönelik şüphelerin artması (Samans, 2008: 31) ve bunun devletlerin dış hareketlerine yansması beklenen bir sonuçtur. Küreselleşmeye ihtiyatlı yaklaşım ile egemenliğin canlanması birbirini tamamlayan olgulardır. Devletlerin değişebilecek dış hareketlerini ekonomi, güvenlik, ikili veya bölgesel sorunlar ve uluslararası işbirliği olmak üzere dört ana başlıkta incelemek mümkündür.

³¹ Daha önce yaşanmış olan krizlerde de benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Stiglitz, 2000).

Ekonominin yeniden ulusal sınırlara dönme çabası

Devletin ekonomi içindeki payının artması ve özel işletmelerin de kamu sektörüne yanaşmasıyla ekonomi politikalarında ulusalcılık eğilimi güç kazanabilecek ve ekonomiler daha fazla içe yönelebilecektir (Ünal ve Kaya, 2009: 26-27). Zaten kriz ortamının yabancı sermaye olgusunu bir süreliğine durduracağı göz önüne alındığında, devletlerin istihdam yaratma ve kalkınma hedeflerini ulusal kaynaklarla planlaması gündeme gelecektir.³² Kamuyla birlikte piyasaya hakim olacak siyasal yaklaşım ekonomiyi siyasallaştırabilecek ve ulusal çıkarların gereği olarak korunması gereken bir değere dönüştürecektir. Böylece kriz korumacılığı tahrir etmiş olacaktır (Sally, 2008: 55). Koruma yolları pek çok yöntemi içerecek olsa da,³³ bunun ilk yansımasının dış ticaret uygulamalarında görülmesi muhtemeldir.³⁴ Ülkeler tarafından şimdilik böyle bir yola başvurulmayacağı konusunda beyanlar bulunmaktadır (Putin, 2009). Ancak, krizin ilerleyen safhalarında bu yönde daha belirgin eğilimler ortaya çıkabilecektir.³⁵ Ülke ekonomisinin korunması çabasının ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında konsolide ettikleri tarife hadlerinden dönmeleri sonucunu getirip getirmeyeceği konusunda bir öngöründe bulunmak zor olsa da, dış ticaretteki teknik engeller yaygınlıkla uygulamaya konulabilecek veya yeni engeller icat edilebilecektir.³⁶ Ayrıca, kurtarma paketleriyle birlikte piyasaya verilen “milli malı satın al” düşüncesi ülkeler arasında korumacılığın tırmandırılmasına katkıda bulunabilecektir (Gurria, 2009). Krizin durgunluk olarak seyretmesi halinde korumacılığın ticarete teknik engeller boyutunda kalması; depresyona dönüşmesi durumunda ise tarife hadlerinin korunma önlemlerine dahil edilmesi, devletleştirilen sektörlerle doğrudan yabancı yatırım girişinin sınırlandırılması ve ulusal para birimlerinin daha fazla korunma aracına³⁷ dönüştürülmesi beklenebilir. DTÖ müzakere sürecinin hızlandırılması yaşanmakta olan krize karşı alınabilecek önlemlerden biri olarak sunulsa da (Lamy, 2009), krizin getirdiği çekimserlik havasında bu yolda ilerleme kaydedilmesi imkanı oldukça zordur.

³² Bu durumdan başta Afrika olmak üzere özellikle az gelişmiş ülkeler olumsuz etkilenecektir. Zira gelişmiş ülkelerce az gelişmişlere sağlanan kalkınma yardımlarında ciddi kesintilere gidilmesi muhtemeldir (Ikome, 2008: 5-6; UNCTAD, 2009).

³³ Kamu sektörünün 1980’li yıllardan önceki korunma yolları konusunda bkz. (Sönmez, 2002).

³⁴ Büyük Buhran sırasında ABD’nin ulusal ekonomiyi korumak için aldığı en önemli kararlardan biri tarım ve sanayi ürünlerindeki tarifelerin yükseltilmesidir (Rothbard, 2000: 241-242).

³⁵ Örneğin 2003 yılından beri sürekli biçimde düşen anti-damping soruşturmaları sayısında 2008 yılının ilk yarısında hızlı bir artış olması (Gurria, 2009), önümüzdeki döneme ilişkin önemli bir uyarıdır.

³⁶ DTÖ 2009 yılında dünya ticaretinin %9 daralacağı tahmininde bulunmaktadır (WTO, 2009).

³⁷ Para birimlerinin uluslararası politikadaki yeri için bkz.(Cohen, 2008).

Küresel ekonominin halihazırdaki işleyişinin daha çok GÜ'ler lehine sonuçlar verdiği ve küreselleşmenin kazananları olduğu gibi kaybedenlerinin de bulunduğu (Öniş, 2000) dikkate alındığında, ekonominin ulusal sınırlara dönme eğilimi GÜ'ler açısından daha dayanılmaz sonuçlar doğurabilecektir. Özellikle son otuz yıldır birçok ağır sanayi sektöründeki üretim tesisi GYÜ'lere kaydırılmış ve küresel ekonomide yeni bir işbölümü ortaya çıkmıştır (Ateş, 2009: 13-14). Bu nedenle ekonominin ulusal sınırlara dönmesi GÜ'ler ve GYÜ'ler arasında yeni gerginlikler ortaya çıkarabilecektir. Durgunluk durumunda bu gerginliklerin sadece çok taraflı müzakerelerin askıya alınmasıyla sonuçlanması muhtemel iken, depresyon durumunda GÜ'ler tarafından GYÜ'lerdeki hem hammadde kaynaklarının kullanılmaya devam edilmesi hem de pazarın açılması hedefleri doğrultusunda çatışma düzeyine varabilecek zorlayıcı tedbirlerin alınması sözkonusu olabilir. Ancak, bugün artık birçok GYÜ'nin nükleer güç olması nedeniyle (Çin, Hindistan, Pakistan, İran?) GÜ'ler tarafından planlanacak eylemlerin kolaylıkla uygulanabileceği bir ortam bulunmamaktadır.

Güvenlik eksenli dış politika planlamasının ağırlık kazanması

Devletin nihayetinde siyasal bir aygıt olduğu ve dış politika planlamasını ulusal güvenliğin gereği olan askeri parametrelere göre şekillendirme eğiliminde olduğu doğrudur. Ancak, özellikle ekonomi alanındaki küreselleşmeyle³⁸ birlikte devletlerin dış politika planlamasında ekonominin önemi artmaya başlamıştır. Öte yandan, krizle birlikte devletin ekonomi içindeki ağırlığının artması ve ekonominin siyasallaşması neticesinde geleneksel güvenlik kavramının önemi yeniden keşfedilecek ve dış politika planlamasında güvenlik eksenli bakış açısı hakim olmaya başlayacaktır. Ancak bu yeni-geleneksel güvenlik kavramının tamamen askeri kıstaslara göre belirleneceği anlamına gelmemektedir. Küresel ekonominin devletleri birbirine bağımlı kıldığı gerçeğinden hareketle, canlanan geleneksel güvenlik anlayışı içinde ekonominin işgal edeceği önem daha da artmış olacaktır (Hormats ve Kennedy, 2008). Dünyanın bugün geldiği ekonomik bütünleşme seviyesi itibarıyla birçok ülkenin gıda ve ilaç gibi temel ihtiyaçlarda bile birbirlerine bağımlı oldukları düşünüldüğünde, bu bağımlılığın küresel ekonominin sonucu olan doğal bir işbölümü değil, düzeltilmesi gereken bir tehdit biçiminde kavramlaştırılması olasıdır. Önceki dönemde devletler ulusal güvenliği askeri gerekler dahilinde düşünürken, ekonomiyi önemli ancak dış

³⁸ Ekonominin küreselleşmesi ve işleyişi konusunda bkz. (Taylor, 2002).

politikanın güvenlik boyutundan bağımsız biçimde ele alırken ve buna yönelik dış politika üretirlerken, krizle birlikte ekonomi ulusal güvenliğin önemli bir parçası haline dönüşebilecektir (GEC, 2009c). Zaten ekonominin ulusal sınırlara çekilmesi çabası da değişen bu güvenlik anlayışının sonucudur. Devletin öneminin yeniden artması nedeniyle dış politika planlamaları yeniden geleneksel güvenlik kıstaslarıyla belirlenmeye çalışılırken, bu süreçte ekonominin üstlenmiş olduğu işlevler köklü biçimde değişebilecek ve “ekonomik güvenlik”³⁹ ulusal güvenliğin ayrılmaz parçası konumuna gelebilecektir. Bu öngörü krizin durgunluk biçiminde seyretmesi halinde daha geçerlidir. Oysa depresyon durumunda, ulusal ekonomi daha fazla siyasallaşacağından ve sınırlar dışarıya daha kapalı tutulacağından ekonomik güvenlik askeri boyutun gölgesinde kalabilecektir.

Kriz ortamında devletlerin güvenlik alanında benimseyebileceği dış politika alternatifleri yönünden GÜ’ler ile GYÜ’ler arasında çok önemli dengesizlikler bulunmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni güvenlik anlayışının kısmen açlık, hastalık, suç eğilimleri ve baskı gibi olguları ön plana çıkaran “beşeri güvenlik”e (UNDP, 1994: 3) doğru kaymakta olduğu düşünüldüğünde, GYÜ’lerin daha savunmasız bir konumda bulunduğu görülmektedir. Zira toplumlar gıda, ilaç ve barınak gibi en temel ihtiyaçlarda bile kendi kendilerine yeterliliklerini küreselleşme sürecine paralel biçimde yitirmekte (Ateş, 2009: 8), daha çok GÜ’lerin söz sahibi olduğu uluslararası şirketlere bağımlı hale gelmektedir. Dolayısıyla, kriz nedeniyle ekonominin içe kapanma eğilimi sergilemesine ve ulusal güvenliğin ekonomi merkezli olarak canlanmasına karşı GÜ’ler tarafından GYÜ’lere karşı kullanılacak en önemli araçlar artık askeri olanlar değil, daha çok beşeri güvenliğin parçası sayılan türden olanlardır.⁴⁰

Unutulan ikili veya bölgesel sorunların canlanması

Ortaya çıkan ekonomik krizin faturasını yeniden piyasaya girerek üstlenen devletin istihdam, kalkınma ve ekonomik güvenlik alanlarında popüler talepleri yeterince karşılayıp karşılayamayacağı belli değildir. Kriz önlemlerinin sürdürülebilirliğinin garantisi yoktur

³⁹ Ekonomik güvenlik için bkz. (Kahler, 2004).

⁴⁰ Bugün ABD ve AB çiftçileri tarafından üretilen ucuz gıda ürünleri dünyanın geri kalanının yeterli beslenebilmesi için elzemdır. Zaten bu ürünlerin ucuzluğu nedeniyle GYÜ’lerdeki tarım ve hayvancılık sektörü her geçen gün daha da daralmaktadır. Ayrıca, kanser, AIDS, kuş gribi, domuz gribi gibi yeni salgın hastalıklara karşı kullanılacak ilaçlar sonuçta GÜ’lerde yer alan ilaç şirketleri tarafından geliştirilmektedir. Bu nedenle, beşeri güvenlik alanında herhangi bir GYÜ’nün GÜ’ler aleyhine ekonomisini sürekli biçimde içe kapanık tutması imkanı bulunmamaktadır.

(Sally, 2008: 68). Böyle bir belirsizlik devletleri egemenliğin hissettirilmesi yoluyla ulusal bilincin canlandırılmasına yöneltebilecektir. Zira ulusal bilinç canlı tutulduğu ölçüde, kriz nedeniyle devletin üstlenmiş olduğu yeni işlevlerindeki başarılı/başarısız tartışması gündemden düşürülebilecektir. İçerde ekonomide başat oyuncu konumuna gelmesi ve siyasi alanın ekonomi aleyhine genişletilmesi suretiyle egemenliğini kısmen hissettiren devlet, özellikle ulusal bilincin canlandırılması konusunda egemenliğin dış boyutuna ihtiyaç duyacaktır. Ekonomik alanın çoğunu kontrol ederek kendisi de ekonomik bir değere dönüşen devlet üzerindeki siyasetin şiddet eğilimine daha fazla meydan verebileceği dikkate alındığında; içerdeki şiddetin azaltılmasında ulusal bilincin uyandırılması, ulusal bilincin uyandırılmasında da egemenliğin dış boyutunun icrasına fırsat yaratılması hassas işlevler üstlenecektir. Bu bağlamda, ülkeler arasında unutulmaya yüz tutmuş bir kısım ikili veya bölgesel sorunlar yeniden gündeme gelebilecek ve bölgesel istikrarsızlıklar ortaya çıkabilecektir (GEC, 2009c). “Dış sorun” sonuçta bütün ülkeyi ilgilendirdiğinden doğrudan ulusal çıkar birlikteliğine indirgenebilir. Ulusal çıkarın tanımlayıcısı devlet de egemenliğinin dış boyutunu icra etme fırsatı yakalayarak ulusal bilinci canlandırmayı başaracak, sonuçta ülke içinde üstlendiği ağır yükümlülükleri yerine getirip getirmediği yolundaki sorgulamadan kısmen kurtulabilecektir. Dış sorunların canlanması küresel ekonomik krizin bütün devletlerde yaratmış olduğu etkilerin ortaklığından kaynaklanmakta olup, yapısal bir sonuçtur. Bu öngörü, devletlerin bireysel olarak maruz kaldıkları ekonomik kriz dönemlerine uygulanabilir değildir. Zira dış sorunun gündeme gelmesi, tırmandırılması ve sonuçta çatışmaya dönüşmesi devletler arasındaki negatif etkileşimle ilgilidir. Krizdeki bir ülkenin tek yanlı çabasıyla böyle bir sonucun ortaya çıkması olasılığı düşüktür. Oysa sistem içindeki bütün aktörlerin krizde olduğu, içerde benzer baskılara maruz kaldığı, dahili siyasi ve sosyal kargaşanın karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri varsayımlarından hareket edildiğinde, soruna taraf devletlerin sorunu canlandırma konusunda birbirlerini tahrik etmesi daha muhtemeldir. Bu bağlamda örneğin, kriz ortamını fırsata dönüştürmek isteyen terör örgütlerinin faaliyetleri komşular arasında sorunların daha sık çıkmasına neden olabilecektir.

Krizin durgunluk olarak seyri halinde dış sorunların zaman zaman canlanacağı, ancak çatışma boyutuna varmayacağı öngörülebilir. Halbuki depresyon halinde, özellikle GYÜ’ler arasında ortaya çıkabilecek ikili veya bölgesel sorunların askeri çatışmalara neden olması ihtimali daha kuvvetlidir. Durgunlukta GÜ’ler arasında ciddi siyasi krizlerin ortaya çıkması olası değildir. Ancak depresyon durumunda, GÜ’ler arasında geçen yüzyıllarda vuku bulan

etki alanı yaratma politikalarının canlanması muhtemeldir. Bununla birlikte eski sömürgeci politikalar ile bugünkü krizin depresyona dönüşmesi halinde ortaya çıkacak etki alanı politikaları arasında küreselleşme olgusunun dayattığı önemli bir fark bulunmaktadır. Eski sömürgecilik daha çok büyük güçlerin tek yanlı olarak ortaya koydukları ve zaman zaman aralarında çatışma yaratan politikaların bütünüdür. Zaten Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu niteliğin bir sonucudur. Oysa bugünkü küreselleşme olgusu GÜ'ler arasında rekabeti değil daha çok koordinasyon ve işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla depresyonun GÜ'ler arasında rekabet ve çatışmadan ziyade küresel yönetimin sağlanması amacıyla daha sıkı bir eşgüdümü doğurması beklenebilir. Ortaya çıkacak eşgüdüm doğrultusunda dünyanın geri kalan bölgeleri sorumluluk alanlarına bölünerek etki alanı politikasının bu şekilde uygulanması sağlanabilir. Böylece her bir etki alanı içerisinde ortaya çıkabilecek bölgesel çatışmalar belirli bir büyük gücün özel sorunu biçimine bürünebilecektir.⁴¹

Uluslararası işbirliğine eğilimin azalması

Ekonominin yeniden ulusal sınırlara çekilme çabası, ekonominin ağırlıkta olduğu güvenlik eksenli dış politika planlamasının önem kazanması ve ikili veya bölgesel sorunların canlanması genel olarak devletlerin uluslararası işbirliğine girme eğilimini azaltacaktır. İşbirliği karşılıklı tavizler gerektiren bir süreçtir ve kriz döneminde kamuoyunun hükümetlerin tavizkar politikalarını onaylaması düşünülemez (Frieden, 2008: 8). Bu eğilimin yansıtacağı ilk gelişmeler yine ekonomi alanında olacaktır. Örneğin Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde yürütülmekte olan tarım müzakerelerinin yakın gelecekte sonuçlandırılması mümkün olmayacaktır. Benzer biçimde, yatırım alanında DTÖ'ne benzer bir düzenlemeyi amaçlayan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) üzerindeki çalışmalar da askıya alınacaktır. Zira hem tarım hem de yatırım ve istihdam kriz döneminde ulusal güvenliğin önemli parçaları haline gelecek ve devletlerin bu alanlarda taviz vermeleri zorlaşacaktır. Ayrıca, kamulaşan ekonomi serbestleşmeye karşı kendi iç çıkar gruplarını ortaya çıkaracaktır (Sally, 2008: 69-70). Buna karşın, krize karşı alınacak önlemler konusunda devletler arasında bağlayıcı olmayan çok taraflı görüşmeler sürdürülecek (Landler, 2008) ve ekonomiye müdahalenin

⁴¹ Örneğin, Ağustos 2008'de vuku bulan Rus-Gürcü savaşı yeni dönemdeki etki alanı politikasının ilk örneklerindedir. Zira ABD ve Avrupa bütün söylemlere karşın Gürcistan'ı yalnız bırakmıştır. Aynı şekilde, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ sorununun çözümü de Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin seyri nedeniyle büyük oranda Rusya'nın inisiyatifine bırakılmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin İran'a karşı almayı planladığı önlemlerin de büyük güçler arasında bir soruna neden olmadan alınmasının önu açılmış görünmektedir.

devletler arasında eşgüdümlü hale getirilmesi (UN, 2009: xiv) gündemdeki yerini koruyacaktır.⁴² Bu ihtimaller krizin durgunluk şeklinde seyrinde beklenebilecek sonuçlar olup; depresyon halinde ise bunlara ek olarak halihazırdaki kimi çok taraflı örgütlerin (DTÖ, BM gibi) işlevsiz hale gelmesi ve devletlerin kendi ölçeklerinde daha saldırgan dış politika benimsemeleri olasılığı bulunmaktadır.⁴³ Küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve siyasetin çoğu durumda birlikte yürütüldüğü düşünüldüğünde, ekonomik ilişkilerde azalan işbirliği eğilimi kendisini uluslararası güvenlik ve siyaset alanında da hissettirecektir. Zaten devletler arasında ikili veya bölgesel sorunların alevlenmesinin bir nedeni de azalan bu işbirliği eğilimi olacaktır. Ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında azalan işbirliği hem küresel düzenlemelerde hem de bölgesel bütünleşme hareketlerinde ivme kaybına neden olabilecektir. Böylece devletlerin kriz döneminde benimseyecekleri dış politika küreselleşmeye olan güvensizliğin açık yansımaları biçiminde tezahür edecektir.

Sonuç

Ekonomik krizlerin hem nedenlerini hem de sonuçlarını ekonomik sadece değişkenlerle sınırlandırmak olası değildir. Çeşitli nedenlerle ekonomik zorluklar içerisinde düşen bir insanın kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerinin değişmesi gibi, ülkelerin ekonomik krizlere maruz kalması da devletlerin hem iç hem de dış hareketlerini etkilemektedir. Devletlerin değişen hareketlerinin de devletlerin içinde bulunduğu uluslararası sistemi etkilemesi doğaldır. Aktörlerin değişen hareketleri ve dönüşen sistem uluslararası barış ve istikrarın korunmasıyla yakından ilgilidir. Tek bir ülkede yaşanan ekonomik krizin etkileri çoğu durumda sadece ilgili ülkeyle sınırlı kalabilir ve başka devletleri hayati biçimde etkilemeyebilir. Oysa uluslararası sistemin en önemli ülkesinde baş gösteren ekonomik krizin dalga dalga yayılarak bütün aktörleri benzer biçimde etkilemesi, uluslararası sistemde birçok

⁴² G7, G20 veya başka platformlarda ülkeler arasında krize karşı alınan önlemlerin uyumlaştırılması konusunda somut ve bağlayıcı düzenlemelerin ortaya çıkması beklenmemelidir. Zira kriz ortamının gerektirdiği aciliyet nedeniyle her ülke sonuçta kendi başına hareket etme eğilimi sergileyecektir. Ancak krizin ardından, uluslararası ticaret ve finansın serbestleştirilmesine ek olarak yatırım, vergi, iş standartları, çevre düzenlemeleri gibi konularda ülkeler arasında daha sıkı işbirliği gözlenebilir.

⁴³ Özellikle büyük güçler etki alanı politikası doğrultusunda yayılcı girişimler sergileyebilir. Ancak bu girişimlerin büyük güçler arasında kurulacak eşgüdüm içerisinde yürütülmesi olasıdır. Bu kapsamda birçok mevcut uluslararası örgüt işlevsiz hale gelirken, büyük güçler arasında daha sıkı işbirliğine dayalı yeni örgütlerin vücut bulması beklenebilir. Daha küçük ülkeler arası ilişkilerde ise, saldırgan dış politika ikili veya bölgesel sorunların canlanmasına, kimi zaman da çatışmaya dönüşmesine yol açabilecektir. Bölgesel güçler arası çatışmaların etnik temelli yeni devletler yaratması mümkündür.

hareketliliğe neden olacaktır. Bu açıdan, küresel ekonomik krizin dünya barışı ve istikrarı için yarattığı tehlikeler ekonomik veya finansal çöküşün çok ötesindedir (GEC, 2009c).

Bu çerçevede çalışmada 2007 yılının ikinci yarısında ABD’de başlayıp 2008’in ikinci yarısından itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin devletleri ve devletlerden oluşan uluslararası ilişkileri nasıl etkileyebileceği incelenmiştir. Krizin durgunluk veya depresyon olasılıklarına bağlı olarak etkilerinin değişebileceği görülmektedir. Krizin etkileri iki ölçekte incelemeye konu edilmiştir. *Birincisi* ulusal ölçektir. GÜ veya GYÜ olup olmamasına bağlı olarak ülke içindeki değişimler ülkelere göre farklılıklar sergileyebilecektir. Genel olarak bakıldığında, artan kamu harcamaları, yükselen popülizm ve özel sektörün daralması ekonomide kamulaşmayı yaygınlaştıracaktır. Ekonomide kamunun ağırlığının artmasının, devletin devrimci sol ideolojiler açısından yeniden ele geçirilmesi gereken hedef biçimine dönüşmesi, siyasal şiddetin artması ve paylaşımaya dayalı siyasetin geri dönüşü gibi siyasal sonuçları olacaktır. Hem ekonomideki kamulaşma eğilimi hem de bunun siyasal sonuçları egemenliğin yeniden canlanmasına meydan verebilecektir. Ulusal ölçekteki etkiler GÜ/GYÜ ve durgunluk/depresyon eksenlerinden değerlendirildiğinde ise, bu genel sonuçların yoğunluk derecesi ve yaygınlık yönünden farklılıklar taşıyacağı öngörülebilir. Örneğin krizin durgunluk biçiminde seyretmesi durumunda GÜ ekonomilerindeki kamulaşma eğiliminin finansal sektördeki kurtarmayla sınırlı kalması muhtemeldir. Ancak krizin depresyon biçimini alması halinde ekonomideki kamulaşma reel sektörü de içine alabilecek ve özel sektör sınırlı özerkliğini koruyarak kamuya yamanacaktır. Benzer biçimde, durgunluk durumunda kamulaşmanın sınırlı kalması krizin siyasal sonuçlarının daha hafif seyretmesine yol açarken (devletin hedefliğinin kuramsal boyutta kalması, şiddetin krize tepki olarak doğan sokak gösteriyle sınırlı seyretmesi, paylaşımaya dayalı siyasetin ağırlık kazanması), depresyon halindeki siyasal sonuçların daha köklü olabileceği öngörülebilir (devrimciliğin kuramdan fiili politikaya dökülmesi, merkezdeki sol partilerin radikalleşmesi gibi). Durgunluğun yaratacağı sonuçlar egemenliğin canlanmasını daha çok ekonomi alanıyla sınırlı tutarken, depresyonda ise yükselen egemenlik ekonomi dışındaki alanlara da sirayet edebilecek ve devletin belirleyici niteliği belirginleşebilecektir.

Oysa GYÜ açısından bu sonuçlar daha farklıdır. Herşeyden önce durgunluğun yaygın bir finans krizine yol açması beklenmez. Ekonomideki kamulaşma eğilimi de reel sektöre sağlanan devlet destekleriyle sınırlı kalır. Buna bağlı olarak krizin siyasal sonuçları da

GÜ'den farklılıklar arzeder. Devletin hedef haline gelmesi daha belirginleşir, siyasal şiddet sokak gösterilerini yönlendirmeye çalışır ve kimlik/kültür eksenindeki iç politika daha çok paylaşımaya kayar ve etnik temelli ayrılıkçı girişimler şiddetten ziyade daha barışçıl yöntemler izlemeye başlar. Özel sektörün özerkliği büyük oranda korunur. Ancak krizin depresyona dönüşmesi durumunda, GYÜ'de de geniş çaplı finans krizi baş gösterir, reel sektördeki kriz daha da ağırlaşır, kamulaşma eğilimi ekonomiyi etkisi altına alır, özel sektör hem özerkliğini yitirir hem de kamuya yamanmışlığı GÜ'dekilerden daha belirgin olur. Kamulaşan ekonominin siyasal sonuçları da depresyon durumunda GYÜ'de daha ağırdır. Devletin hedef haline gelmesiyle organize ve silahlı devrimci sol grupların şekillenmesi ve şiddetin iç savaşa varır biçimde tırmanması olasıdır. Bu gelişmelere paralel olarak egemenliğin canlanması da GÜ'dekilerden daha keskin olabilir. Devlet çoğu durumda otoriter kimi zaman da totaliter nitelik kazanmaya başlar.

İkincisi dış politika alanıdır. Kriz nedeniyle devletlerin içerde üstlenecekleri yeni roller onların dış politika davranışlarını da etkileyecektir. Ekonomideki kamulaşma eğilimi, kamulaşmanın siyasal sonuçları ve egemenliğin geri dönmesi sonucunda bu etkiler, ekonomilerin ulusal sınırlara çekilme çabası, güvenlik eksenli dış politika planlamasının önem kazanması, ikili veya bölgesel sorunların canlanması ve uluslararası işbirliğine eğilimin azalması şeklinde gözlenecektir. Bunlardaki değişimin yoğunluğu krizin durgunluk veya depresyon biçiminde seyrine göre farklılıklar taşımaktadır. Durgunluk durumunda, ekonomiyi ulusal sınırlara çekme çabası dış ticarete uygulanan teknik engellerin yaygınlaşmasıyla sınırlı kalabilir. Güvenlik merkezli dış politikada ise ekonomi önem kazanmaya başlar. İkili veya bölgesel sorunlar zaman zaman gündeme gelse de, bunların çatışma boyutuna varması beklenmez. Uluslararası işbirliğine eğilimi azalmasının göstergesi ise, halihazırdaki çok taraflı müzakere konularının kriz sonrasında kadar gündemden düşmesi olur. Halbuki depresyon halinde, ülkelerin DTÖ'ye konsolide tarife hadlerinden geri adım atmaları gündeme gelebilir ve ekonominin ulusal sınırlara çekilmesinde başka önlemler de devreye girer. Güvenlik merkezli dış politika planlamasında askeri boyutun önemi artar, ekonominin önemi düşer. İkili veya bölgesel sorunlarda ise özellikle GYÜ'ler arasında silahlı çatışmalar gözlenebilir. Uluslararası işbirliğine eğilimin azalması halihazırdaki müzakere konularının gündemden düşmesiyle sınırlı kalmaz, mevcut birçok uluslararası kurumun işlevsiz hale gelmesiyle sonuçlanabilir. Böyle bir durumda devletler daha saldırgan dış politika benimseyebilecektir. Dış politika alanında GÜ ve GYÜ arasında genel davranışlar itibariyle

ciddi farklılık gözlenmezken, örneğin saldırgan dış politikanın ölçeğiyle ilgili aralarında farklılıklar olabilecektir. Büyük güçler kendi ölçekleriyle orantılı biçimde daha geniş kapsamlı politikalar uygularken, küçük ülkelerin bu politikaları komşularıyla veya bölgeyle sınırlı olacaktır.

Sonuç olarak, tek kutuplu dünya politikasının merkez ülkesi ABD’de başlayıp bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin devletlerin iç ve dış davranış biçimlerini etkilemesi söz konusudur. Devletin içerde maruz kaldığı değişimler -kamulaştırma, siyasal huzursuzluklar ve egemenliğin yükselmesi-, dış politikayı güvenliğe ve korumacılığa daha eğilimli kılma ihtimaline sahiptir. Devletin kriz nedeniyle içerdeki hareketlerinin onun dış politikasına olan etkileri, uluslararası sistemi sürtüşme ve çatışmalara daha müsait hale getirebilecektir. Sistemin güvensizlik düzeyi ise krizin yoğunluk düzeyi ve uzunluğuyla -durgunluk veya depresyon- doğru orantılıdır. Diğer yandan, kriz nedeniyle devletin iç ve dış hareketlerindeki değişimlerin kriz dönemiyle sınırlı kalması daha olasıdır. Zira üretim, yatırım, ticaret, teknoloji, bilgi transferi gibi alanlarda küreselleşme süreciyle ülkeler arasında yoğunlaşmış olan karşılıklı bağımlılık, devletlerin krize tepki olarak aldıkları önlemleri ve gösterdikleri içe kapanma eğilimini uzun soluklu kılmayacaktır. Bu nedenle, durgunluk veya depresyon biçiminde son bulacak krizin ardından tepkisel politikalardan vazgeçilmesi, dünyanın tek pazarlaşması yönündeki çabaların hızlanması ve dünyanın ortak tek mekan haline gelmesi olan küreselleşme sürecinin değişen yoğunlukta derinleşmeye devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu öngörü, krizin özellikle depresyona dönüşmesi halinde dünyanın maruz kalacağı sancılı günleri yok saymak anlamına gelmemektedir.

Kaynaklar

- Agence France Presse (AFP). (2009). Crisis raises risk of social unrest in Asia. 15/2/2009, <http://newsx.com/story/44645>.
- Albrow, M. ve King, E. (Ed.) (1990). *Globalization, knowledge and society*. London: Sage.
- Amin, S. (1997). *Capitalism in the age of globalization*. London: Zed Books.
- Anderson, P. (1974). *Lineages of absolutist state*. London: Verso.
- Ateş, D. (2004). *Political legitimacy of nation state: Shifts within the global context*. Ph.D. Thesis, Middle Technical University, Ankara.
- Ateş, D. (2008). Etnisiteden ulusa-ulustan etnisiteye: Kültürel siyasi ve iktisadi çerçeveler. *Doğu Batı Dergisi*, 44.
- Ateş, D. (2009). Küresel şehirde güvenlik sorunu. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 36 (1), 1-23.

Ateş, D. (2010). Küresel ekonomik kriz, devlet ve dış politika. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:1. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

- Cohen, B.J. (2008). The international monetary system: Diffusion and ambiguity, *International Affairs*, 84 (3), 455-470.
- Frieden, J. (2008). Küresel kapitalizmin geleceği. Konuşma Metni, [www.tusiad.org/tusiad/cms.nsf/DManset/C006657B150610F5C225752000527EAD/\\$File/MansetEkim2008.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad/cms.nsf/DManset/C006657B150610F5C225752000527EAD/$File/MansetEkim2008.pdf).
- Gedik Yatırım. (2008). Ekonomilerde durgunluk (resesyon) dönemleri: ABD ve Türkiye örnekleri'. www.gedik.com/Analiz/Resesyon_Donemleri.pdf.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Standford: Standford University Press.
- Gill, S. (2000). Globalization, market, civilization, and disciplinary liberalism. A. Linklater (Ed.). *International relations: Critical concepts in political science*. London: Routledge.
- Global Economic Crisis (GEC). (2009a). Why the global economic crisis will be worse than the Great Depression?. 15/1/2009, <http://www.globaleconomiccrisis.com/blog/archives/76>.
- Global Economic Crisis (GEC). (2009b). Global depression train has left the station. 8/2/2009, <http://www.globaleconomiccrisis.com/blog/archives/134>.
- Global Economic Crisis (GEC). (2009c). Global economic crisis top national security threat facing U.S. 13/2/2009, <http://www.globaleconomiccrisis.com/blog/archives/148>.
- Gurria, A. (2009). Open markets in a time of crisis. Speech, 5/3/2009, http://www.oecd.org/document/54/0,3343,en_2649_34487_42320054_1_1_1_1,00.html.
- Held, D. (1995). *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance*. Cambridge: Polity Press.
- Higgott, R. ve Phillips, N. (1999). The limits of global liberalisations: Lessons from Asia and Latin America. Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, CSGR Working Paper, 22/98, <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/CSGR>.
- Hobsbawm, E.C. (1968). *Industry and empire*. New York: Pantheon Books.
- Hormats, R. ve Kennedy, D.M. (2008). Forget state vs. Treasury. *Herald Tribune*, 3/12/2008.
- Hürriyet. (2009a). Dünya Bankası'ndan tüm dünyaya kötü haber. 23/3/2009, www.hurriyet.com.tr.
- Hürriyet. (2009b). Ayaklanma uyarısı. 25/3/2009, www.hurriyet.com.tr.
- Ikome, F. (2008). The Social and economic consequences of the global financial crisis on the developing countries and emerging economies: A focus on Africa. Paper prepared for presentation at the "InWent-DIE Dialogue on the Effects of the Global Financial Crisis on Developing Countries and Emerging Markets", Berlin, 11 December, www.gc21.de/ibt/en/ilt/ibt/programme/megacities/media/gfc_ikome.pdf.
- International Monetary Fund (IMF). (2008). *Europe: Dealing with shocks*. World Economic and Financial Survey Regional Economic Outlook, October.
- International Monetary Fund (IMF). (2009). *World Economic Outlook Update*. January 28.
- Kahler, M. (2004). Economic security in an era of globalization: Definition and provision. *The Pacific Review*, 17 (4), 485-502.
- Lamy, P. (2009). Trade is a part of solution to the global economic crisis. Speech, 3/2/2009, http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl114_e.htm.
- Landler, M. (2008). World leaders vow joint push to aid economy. *New York Times*, 16/11/2008.
- Nanto, D. K. (2008). The U.S. financial crisis: The global dimensions with implications for U.S. policy. CRS Report for Congress, Order Code RL34742, 25/11/2008.
- OECD. (2008). *Economic survey of the United States 2008*. Policy Brief, December.
- OECD. (2009). *Globalisation and emerging economies*. Policy Brief, March.

- Ateş, D. (2010). Küresel ekonomik kriz, devlet ve dış politika. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:1. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>
-
- Öniş, Z. (2000). Neoliberal globalization and the democracy paradox: Interpreting the Turkish general elections of 1999. *Journal of International Affairs*, 54 (1), 283-306.
- Patel, K.K. (2005). *Soldiers of labor: Labor service in Nazi Germany and new deal America*. Translated by Thomas Dunlap, Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillips, N. (1998). Globalisation and the paradox of state power: Perspectives from Latin America. Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation, CSGR Working Paper, No 16/98, November, <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/CSGR>.
- Putin, V. (2009). Speech. 28/1/2009, www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=12087.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage.
- Rogers, P. (2008). The tipping point? ORG international security report 2008. Oxford Research Group, November, www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/books/pdf/thetippingpoint.pdf.
- Rothbard, M.N. (2000). *America's great depression*. Fifth Edition, Auburn: Mises Institute.
- Rude, C. (2008). The global financial crisis: What needs to be done?. FES Briefing Paper, No 12, November, www.fes-globalization.org.
- Sally, R. (2008). The political economy of trade-policy reform: Lessons from developing countries. *The Journal of International Trade and Diplomacy*, 2 (2), 55-96.
- Samans, R. (2008). Transitioning to a new U.S. international economic policy. Center for American Progress, December, www.americanprogress.org.
- Sönmez, S. (2002). Küreselleşme ortamında kamu işletmeciliği için bir strateji oluşturulabilir mi?. Türkiye 13. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı, 29-31/05/2002, Zonguldak, 395-423.
- Stiglitz, J.E. (2000). The insider: What I learnt at the world economic crisis. *The New Republic*, 17/4/2000.
- Taylor, T. (2002). The truth about globalization. *The Public Interest*, 147, Spring.
- Tilly, C. (1984). *Big structures large processes huge comparisons*. New York: Russel Sage Foundation.
- UNCTAD. (2009). *Keeping ODA afloat: No stone unturned*. Policy Briefs, 7, March.
- United Nations (UN). (2009). *Global economic crisis: Systemic failures and multilateral remedies*. Report by UNCTAD Secretariat, Geneva, New York.
- United Nations Development Programme (UNDP). (1994). *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. Oxford: Oxford University Press.
- Ünal, A. ve Kaya, H. (2009). *Küresel kriz ve Türkiye*. İstanbul: Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, www.ekopolitik.org.
- Wilkins, A. (2008). The global financial crisis: Opportunities for change. Open Democracy, <http://www.opendemocracy.net/article/the-global-financial-crisis-opportunities-for-change>.
- World Trade Organization (WTO). (2009). *World trade 2008 prospects for 2009*. http://www.wto.org/english/news_e/pres09_e/pr554_e.htm.
- Zandi, M. (2008). The economic outlook and stimulus options. Written Testimony before the U.S. Senate Budget Committee, 19/11/2008, www.economy.com/mark-zandi/documents/Senate_Budget_Committee_11_19_08.pdf.
- Zonis, M. (2008). 2009: The crisis before us. Paper presented at the Annual Business Forecast Luncheon of the University of Chicago Booth School of Business, www.chicagobooth.edu/businessforecast/2009/docs/TheCrisisBeforeUs-mzonis.pdf.